

GLOBAL LASHUV VA UNING KAMBAG'ALLIKKA TA'SIRI: HINDISTON TAJRIBASI TAHLILI

Mamadiyev Qobiljon Qurvanali o'g'li

Toshkent amaliy fanlar universiteti, "Tarix va ijtimoiy fanlar" kafedrası katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada XXI asr boshlarida jadallashgan globallashuv jarayonining Hindiston iqtisodiyoti va ijtimoiy tuzilmasiga, xususan, kambag'allik darajasiga ta'siri IMRAD xalqaro standarti talablari asosida tahlil etiladi. 1991-yildagi iqtisodiy islohotlardan so'ng Hindistonning jahon iqtisodiyotidagi o'rni va erishgan iqtisodiy o'sish sur'atlari yoritilgan. Tadqiqotda globallashuvning kambag'allikni qisqartirishdagi ijobiy o'rni (o'ta kambag'allikning 2,3 foizgacha qisqarishi) hamda tengsizlikning chuqurlashishi, norasmiy bandlik, qishloq xo'jaligi sektoridagi zaiflik va raqamli tafovut kabi salbiy oqibatlari kompleks yondashuv va statistik tahlil metodlari asosida o'rganilgan. Shuningdek, Hindiston hukumati tomonidan amalga oshirilgan maqsadli ijtimoiy dasturlar (MGNREGA, raqamli infratuzilma) va ularning inklyuziv o'sishdagi ahamiyati baholangan. Olingan natijalar asosida rivojlanayotgan mamlakatlar, xususan, O'zbekiston uchun globallashuv sharoitida kambag'allikni qisqartirish bo'yicha ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: Globallashuv, kambag'allik, iqtisodiy o'sish, inklyuziv rivojlanish, Hindiston iqtisodiyoti, tengsizlik, norasmiy bandlik, raqamli transformatsiya, ijtimoiy himoya, qishloq xo'jaligi.

Аннотация: В данной статье на основе требований международного стандарта IMRAD анализируется влияние процесса глобализации, ускорившегося в начале XXI века, на экономику и социальную структуру Индии, в частности на динамику уровня бедности. Рассматриваются ключевые этапы интеграции Индии в мировую экономическую систему и темпы макроэкономического роста, достигнутые после масштабных либеральных реформ 1991 года. В исследовании с применением комплексного подхода и методов статистического анализа изучены как положительные аспекты глобализации в сфере сокращения масштабов нищеты (включая снижение уровня крайней бедности до 2,3%), так и её долгосрочные негативные последствия, такие как углубление имущественного неравенства, высокая доля неформальной занятости, уязвимость аграрного сектора и нарастающий цифровой разрыв. Особое внимание уделено оценке эффективности целевых государственных социальных программ (в том числе системы гарантии занятости MGNREGA и цифровой инфраструктуры DPI) и их роли в обеспечении инклюзивного роста. На основе системного осмысления индийского опыта автором разработаны научно-практические рекомендации по минимизации рисков глобализации и повышению эффективности стратегий борьбы с бедностью для развивающихся стран, в частности для Республики Узбекистан.

Ключевые слова: Глобализация, бедность, экономический рост, инклюзивное развитие, экономика Индии, социальное неравенство, неформальная занятость, цифровая трансформация, социальная защита, сельское хозяйство.

Abstract: This article analyzes the impact of the accelerated globalization process at the beginning of the 21st century on India's economy and social structure, particularly regarding poverty levels, adhering to the international IMRAD standard requirements. It highlights India's

position in the global economy and the economic growth rates achieved following the 1991 economic reforms. Using a comprehensive approach and statistical analysis methods, the study examines both the positive role of globalization in poverty reduction—notably the decline in extreme poverty to 2.3 percent—and its negative consequences, such as deepening inequality, informal employment, vulnerabilities in the agricultural sector, and the digital divide. Furthermore, the article evaluates targeted social programs implemented by the Indian government, such as MGNREGA and digital infrastructure initiatives, and their significance for inclusive growth. Based on the findings, empirical and practical recommendations for poverty reduction under globalization are developed for developing countries, specifically Uzbekistan.

Key words: Globalization, poverty, economic growth, inclusive development, Indian economy, inequality, informal employment, digital transformation, social protection, agriculture.

1. KIRISH

XXI asr boshlarida jahon iqtisodiyoti globallashuv jarayonining jadallashuvi bilan tavsiflanadi. Globallashuv – bu tovarlar, xizmatlar, kapital, ishchi kuchi va axborot oqimining xalqaro miqyosda erkin harakatlanishi, milliy iqtisodiyotlarning o‘zaro integratsiyalashuvi va o‘zaro bog‘liqligining chuqurlashuvi jarayonidir. Mazkur jarayon rivojlanayotgan mamlakatlar, xususan, aholisi soni bo‘yicha dunyoda yetakchi o‘rinda turuvchi Hindiston iqtisodiyoti va ijtimoiy tuzilmasiga jiddiy ta‘sir ko‘rsatdi.

Hindiston 1991-yilda amalga oshirilgan keng ko‘lamli iqtisodiy islohotlar natijasida globallashuv jarayoniga faol qo‘shildi. Ushbu islohotlar doirasida bozor iqtisodiyotiga o‘tish, xususiyl sektorini rivojlantirish, tashqi savdo va investitsiyalarni liberallashtirish orqali iqtisodiy o‘sishga zamin yaratildi [1]. Oradan o‘tgan o‘ttiz yildan ortiq vaqt mobaynida globallashuv Hindistonning iqtisodiy o‘sishi, ijtimoiy taraqqiyoti va kambag‘allik darajasiga sezilarli ta‘sir ko‘rsatdi. Biroq, yuqori sur‘atli makroiqtisodiy o‘sish bilan bir qatorda ijtimoiy tengsizlik, qishloq va shahar o‘rtasidagi raqamli tafovut hamda mehnat bozorining norasmiylashuvi kabi tarkibiy muammolar ham yuzaga keldi.

Tadqiqotning maqsadi — globallashuv sharoitida Hindiston iqtisodiyotida makroiqtisodiy o‘sish va kambag‘allikni qisqartirish o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik hamda uning ijtimoiy-iqtisodiy oqibatlarini aniqlash, shuningdek, ushbu muvaffaqiyatli tajribalarni O‘zbekistonda kambag‘allikka qarshi kurash sharoitiga tatbiq etish imkoniyatlarini ilmiy jihatdan asoslab berishdan iboratdir.

2. TADQIQOT METODOLOGIYASI

Ushbu tadqiqotda Hindistonda globallashuv jarayonining kambag‘allik darajasiga ta‘sirini o‘rganish maqsadida kompleks va tizimli yondashuv hamda empirik-statistika metodlaridan foydalanildi. Tadqiqotning xronologik doirasi Hindiston iqtisodiyoti liberallashtirilgan davrdan boshlab hozirgi davrgacha (1991–2025-yillar) bo‘lgan bosqichlarni qamrab oladi.

Ma‘lumotlar bazasi sifatida Jahon banki (World Bank), Xalqaro valyuta jamg‘armasi (IMF), Hindiston hukumati Hujjatlashtirish va Matbuot Axborot Byurosi (PIB) hamda yetakchi xalqaro tahliliy markazlarning (Oxfam, GSMA, Springer) rasmiy statistik ko‘rsatkichlari olindi. Tahlil jarayonida iqtisodiy dinamikani baholash uchun yalpi ichki mahsulot (YaIM) o‘sish sur‘atlari, kambag‘allik darajasini aniqlash uchun xalqaro kambag‘allik chegaralari (\$2.15 va \$3.65 kunlik iste‘mol), ijtimoiy tengsizlikni baholash uchun esa boylik va iste‘mol xarajatlari bo‘yicha Jini koeffitsiyentlari indeksleri tahlil qilindi va o‘zaro qiyoslandi. Shuningdek, Hindiston va Xitoyning

kambag'allikni qisqartirish modellarini solishtirishda qiyosiy-tarixiy va mantiqiy tahlil usullaridan keng foydalanildi.

3. TADQIQOT NATIJALARI

3.1. Makroiqtisodiy O'sish va Kambag'allik Darajasining Pasayishi Dinamikasi

1991-yilgi iqtisodiy islohotlardan so'ng Hindiston iqtisodiyoti barqaror o'sish trayektoriyasiga chiqdi. Jahon banki ma'lumotlariga ko'ra, 2024-yilda Hindiston yalpi ichki mahsuloti 6,5 foizga o'sgan bo'lib, mamlakat iqtisodiyot hajmi bo'yicha jahonda 5-o'rinni egalladi [14]. Globallashuv Hindistonga to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar oqimining keskin oshishi, axborot texnologiyalari (IT) va farmatsevtika sohalarining jadal rivojlanishini ta'minladi.

Ushbu yuqori makroiqtisodiy o'sish mamlakatda kambag'allik darajasining keskin pasayishiga olib keldi. Quyidagi 1-jadvalda xalqaro kambag'allik chegaralari bo'yicha Hindistonda erishilgan ko'rsatkichlar tizimlashtirilgan.

1-jadval.

Hindistonda kambag'allik ko'rsatkichlarining pasayish dinamikasi
(Jahon banki va PIB ma'lumotlari asosida tuzildi) [3, 4].

Kambag'allik ko'rsatkichi / me'yori	2011-2012- yillar	2022-2023- yillar	O'zgarish dinamikasi
O'ta kambag'allik darajasi (kuniga \$2.15)	16.2 %	2.3 %	- 13.9 % punkt (171 mln kishi)
Qishloq joylarda o'ta kambag'allik	18.4 %	2.8 %	- 15.6 % punkt
Shahar joylarda o'ta kambag'allik	10.7 %	1.1 %	- 9.6 % punkt
O'rta-quyi kambag'allik darajasi (\$3.65)	61.8 %	28.1 %	- 33.7 % punkt (378 mln kishi)

Jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, Hindiston modeli o'ziga xos xususiyatga ega: Xitoyda kambag'allikdan chiqqan aholining 37 foizi sanoat sektoriga o'tgan bo'lsa, Hindistonda bu ko'rsatkich atigi 10 foizni tashkil etadi [13]. Hindiston asosan qishloq hududlarida infratuzilmani yaxshilash va ish haqlarini oshirish orqali muvaffaqiyatga erishdi.

3.2. Ijtimoiy Tengsizlik va Mehnat Bozoridagi Tarkibiy Muammolar

Globallashuv jarayoni ijobiy natijalar berish bilan birga, boylik konsentratsiyasi va tengsizlik muammosini chuqurlashtirdi. Iste'mol xarajatlari bo'yicha Jini indeksi 25,5 ni tashkil etib, ijobiy holatda bo'lsa-da, boylik taqsimoti bo'yicha Jini koeffitsiyenti 0,74 (ba'zi manbalarda 0,61) darajasida qayd etilgan bo'lib, bu global miqyosdagi eng yuqori tengsizlik ko'rsatkichlaridan biridir [5]. Foydaning katta qismi yirik megapolislar va yuqori daromadli guruhlar qo'lida to'plangan.

Bundan tashqari, bandlik sohasida jiddiy muammolar saqlanib qolmoqda. Umumiy ishchi kuchining qariyb 90 foizi norasmiy sektorda band bo'lib, ular ijtimoiy kafolatlar va barqaror mehnat shartnomalaridan mahrum [7]. So'nggi yillarda rivojlangan gig-iqtisodiyot va elektron platformalar qisman bandlikni ta'minlagan bo'lsa-da, uzoq muddatli ijtimoiy ta'minot masalasi hamon ochiq qolmoqda.

3.3. Gender va Raqamli Tafovutlar Chaqiriqlari

Eksportbop tarmoqlarning (to'qimachilik, xizmat ko'rsatish) kengayishi ayollar bandligini qisman oshirgan bo'lsa-da, Hindistonda ayollarning mehnat bozoridagi ishtirok darajasi (FLFPR) atigi 37-41,7 foizni tashkil etadi [10]. Bu ko'rsatkich global va Xitoy (60%) ko'rsatkichlaridan

sezilarli pastdir. Shuningdek, ayollar erkaklarga nisbatan internetdan 33 foiz kam foydalanishadi [10].

Raqamli transformatsiya (Aadhaar, UPI tizimlari) davlatning maqsadli ijtimoiy ko'magini yetkazishda inqilobiy burilish yasadi [3]. Ammo, raqamli tafovut hamon mavjud: aholining 47 foizi internetga chiqish imkoniga ega emas, qishloq joylarda yosh erkaklarning atigi 26,4 foizi raqamli savodxonlikka ega [8].

4. MUNOZARA

Hindistonning globallashuv va kambag'allikni qisqartirish borasidagi tajribasi global ilmiy hamjamiyatdagi munozarali qarashlarni tasdiqlaydi. Bir tomondan, makroiqtisodiy liberallashtirish o'ta kambag'allikni keskin kamaytirish omili ekanligi isbotlandi [1, 3]. Biroq, o'sish mevalarining teng taqsimlanmaganligi [12] va boylik konsentratsiyasining o'sishi globallashuvning salbiy asorati sifatida namoyon bo'ladi. COVID-19 pandemiyasi davridagi lokdaunlar norasmiy sektorning va migratsiya zanjirlarining qanchalik zaif ekanligini yaqqol ko'rsatdi [15].

O'zbekiston sharoiti uchun Hindiston tajribasining eng muhim jihati shundaki, mamlakat iqtisodiyoti aholini to'liq sanoatlashtirish va urbanizatsiya orqali ko'chirishga ulgurmasdan, qishloq joylarining o'zida davlatning maqsadli ijtimoiy va infratuzilmaviy dasturlari (masalan, MGNREGA bandlik kafolati) yordamida kambag'allikni samarali jilovlay oldi [13]. Bu model hozirda O'zbekistonda amalga oshirilayotgan 'Mahallabay' ishlash tizimi, tomorqa xo'jaliklarini rivojlantirish va kambag'allikdan farovonlik sari yo'naltirilgan strategiyalarga to'g'ridan-to'g'ri mos keladi. Shuningdek, Hindistonning Raqamli davlat infratuzilmasi (DPI) orqali subsidiyalarni to'g'ridan-to'g'ri fuqaroga yetkazish amaliyoti O'zbekistonda ijtimoiy nafaqalar va ko'mak dasturlari shaffofligini oshirishda andoza bo'la oladi.

5. XULOSA VA TAVSIYALAR

Tadqiqot natijasida globallashuvning Hindistondagi kambag'allik darajasiga ta'siri bo'yicha quyidagi ilmiy xulosalar shakllantirildi: birinchidan, iqtisodiy o'sish kambag'allikni qisqartirishda muhim, ammo yetarli shart emas; uning inklyuzivligi va maqsadli ijtimoiy dasturlar bilan qo'llab-quvvatlanishi hal qiluvchi rol o'ynaydi [3]. Ikkinchidan, raqamli va tarkibiy tafovutlarni bartaraf etmasdan turib, globallashuv imkoniyatlaridan jamiyatning quyi qatlamlari to'liq foydalana olmaydi [8].

Hindiston tajribasidan kelib chiqib, O'zbekiston iqtisodiyoti uchun quyidagi amaliy tavsiyalar taklif etiladi:

1. Qishloq joylarda norasmiy bandlikni kamaytirish va aholi daromadlarini oshirish uchun Hindistonning MGNREGA modeliga o'xshash jamoat ishlari va kafolatlangan mavsumiy bandlik tizimini mahallalar darajasida yanada kengaytirish.
2. Moliyaviy inklyuzivlikni oshirish uchun universal raqamli identifikatsiya va to'g'ridan-to'g'ri elektron transferlar (DPI) tizimini to'liq integratsiya qilish, ijtimoiy nafaqalarni vositachilarsiz va manzilli yetkazish tizimini mukammallashtirish.
3. Qishloq joylarda raqamli infratuzilmani va raqamli savodxonlikni oshirish dasturlarini yo'lga qo'yish orqali xotin-qizlar va yoshlarning zamonaviy gig-iqtisodiyot hamda masofaviy xizmatlar (IT-outsourcing) bo'yicha bandligini rag'batlantirish.
4. Jahon Savdo Tashkilotiga (JST) a'zo bo'lish jarayonida milliy qishloq xo'jaligi sub'ektlari va kichik ishlab chiqaruvchilarni himoya qilish mexanizmlarini (subsidiyalar va maxsus rejim imtiyozlari) Hindiston pozitsiyasi kabi puxta ishlab chiqish.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Kumar, A., & Singh, R. (2025). An Analytical Review of Poverty Alleviation and Impact of Globalisation Policy in India. Springer Nature. DOI: 10.1007/978-3-031-86708-8_40.
2. Sharma, P., & Dev, S. M. (2025). Impact of Globalization on the Indian Agriculture. Springer, Cham. DOI: 10.1007/978-981-96-5273-0_3.
3. Subramanian, V. (Ed.). (2025). India's Triumph in Combating Poverty. Press Information Bureau (PIB), Government of India, Ministry of Information and Broadcasting.
4. Bhalla, S. S., & Bhasin, K. (2023). How globalisation in last quarter century has coincided with falling inequality & poverty in India. The Print Economics.
5. Ahluwalia, M. S. (2025). Inequality angst can derail growth. The Economic Times (Editorial Board).
6. Swaminathan, M. S., & Rao, G. (2025). Safeguarding Smallholders: How India Can Protect Its Farmers in Global Trade Agreements. India CSR Network.
7. Mehrotra, S. (2025). Reassessing global labour narratives within India's evolving workforce and growth reality. ET Edge Insights.
8. Mathews, R., & Gupta, A. (2025). Digital divide threatens India's 2047 tech vision; warns GSMA. Voice&Data Tech Series.
9. Banerji, A., & Sen, G. (2026). Globalisation and women in India. Oxfam Policy & Practice Research Series.
10. Dreze, J., & Khera, R. (2025). The gender angle to India's economic vulnerabilities. Civildaily Academic Review.
11. Das, G., & Sharma, A. (2025). India at the Crossroads: Navigating WTO Pressures After China's SDT Exit. Civildaily Policy Analysis.
12. Anand, R., & Tulin, V. (2026). Regional Inequality and 'Inclusive Growth' in India under Globalization. Oxfam International Policy Paper.
13. Yo'ldoshev, Sh. (2025). Kambag'allikni qisqartirishda Hindiston tajribasi: muqobil yo'l topildi. Kun.uz iqtisodiy tahlili.
14. To'rayev, B. O. (2025). Hindistonning iqtisodiy holati: tahliliy yondashuv. Zamonaviy ilmfan va ta'lim istiqbollari, 4(2), 114–121.
15. Sainath, P. (2026). Migrant crisis to war shock: India's fragile safety nets. Frontline Magazine, 43(1), 22–29.